

CZU: 261:316.343.4(=112.2)

INSTITUȚIA BISERICII CA INSTRUMENT DE COORDONARE A VIEȚII SPIRITUALE A COLONIȘTILOR GERMANI DIN BASARABIA (1814-1875)

Ion GUMENĂI

Universitatea de Stat din Moldova

În materialul prezentat, autorul, pornind de la general spre particular și bazându-se pe sursele documentare și analiza istoriografiei, încearcă o analiză a ceea ce a însemnat instituția bisericii protestante în viața comunităților germane. În primul rând se atrage atenție asupra faptului că, dat fiind structura etno-confesională a comunităților germane, instituția Bisericii luterane, precum și rolul acordat religiei, aceasta practic nu putea lipsi din viața populației germane. Mai mult, datorită cadrului legislativ (analizat în articol), care a fost creat în Imperiul Rus pentru evoluția comunităților germane, Biserica s-a încadrat și în ceea ce a însemnat latura administrativă, dar și în cea educațională, ea de fapt constituind axa în jurul căreia a evoluat acest segment și, bineînțeles, punctul de pornire în dezvoltarea moral-culturală a comunităților germane.

Cuvinte-cheie: Basarabia, Biserica evanghelic-luterană, colonii germane, Imperiul Rus.

CHURCH INSTITUTION AS A TOOL FOR COORDINATION SPIRITUAL LIFE OF GERMAN SETTLERS FROM BASARABIA (1814 -1875)

The material presented from general to particular and basing on documentary sources and historiography analysis attempts an analysis of what it meant the institution of the Protestant church in the life of the German community. Firstly, it is pointed out that given the structure of the religious communities of the ethno German Lutheran Church institution and the role granted to this religion practically could not miss in the life of the German population. Furthermore due to the legal framework analyzed in the article, which was created in the Russian Empire for the evolution of German communities, the Church involved itself in what meant to be the administrative and educational fields, actually constituting the center around which evolved this segment and of course the unequivocally and moral and cultural development.

Keywords: Bessarabia, Evangelical-Lutheran Church, German colonies, Russian Empire.

Dacă e să ne referim la evoluția comunităților germane atât din Basarabia, cât și din întreg Imperiul Rus, atunci, după părerea noastră, aceasta s-a datorat în cea mai mare parte celor trei piloni principali: autonomia și autoconducerea coloniilor, accentul pus pe o instruire completă a tinerilor, rezultată din cerințele credinței, și rolul jucat de Biserica protestantă în evoluția și viața moral - spirituală și culturală a coloniilor. Acestea au permis, practic, o evoluție paralelă, cu implicarea minimă a statului în viața și evoluția coloniilor germane.

Cu toate că în enunțul nostru anterior instituția bisericii este plasată pe cel din urmă loc, de fapt aceasta se regăsea și în primele două poziții, jucând un rol semnificativ, astfel încât putem afirma că această instituție era omniprezentă.

Astfel, referindu-se la conducerea administrativă a coloniilor, unul dintre contemporani, A.Klaus, arăta că toate coloniile sunt conduse de două departamente separate: civil (sau laic) și spiritual (sau bisericesc). Fiecare directivă are competența sa independentă, cu hotare mai mult sau mai puțin bine delimitate. Ierarhia civilă se compune din autorități alese, supraveghetorul coloniilor, biroul sau comitetul, cărora le corespund din punct de vedere bisericesc pastorul sau paterul cu staroștii bisericești aleși, rectorii sau decanii și consistoriul. Conducerea administrativă superioară a coloniilor cu referire la afacerile civile era Ministerul Proprietăților de Stat, iar din punct de vedere bisericesc – Ministerul Afacerilor Interne, intermediar fiind Departamentul proprietăților Bisericii protestante. Acest departament era constituit din pastorul parohial, cu staroștii bisericești aleși din partea parohiei satești ca cei mai apropiați custodii de parohie; dintr-un birou de tutelă comună cu evaluatorul spiritual dintre pastorii locali, ca mandatar principal al bisericii, și, în sfârșit, din reprezentantul Consistoriului General și al Ministerului Afacerilor Interne. Astfel, până la 1838, Ministerul Afacerilor Interne avea în subordinea sa toate afacerile coloniilor, din acel an fiind înființat Ministerul Proprietăților de Stat, iar toate afacerile coloniilor i-au fost transmise, cu excepția administrării problemelor bisericești.

În funcție de modul de conducere, coloniile au fost împărțite în comunități satești și districte și în comunități parohiale sau protopopiate (*пробствы*) și decanate [1, p.147-149]. După cum observăm, această construcție, volens-nolens, a implicat și ceea ce ar fi însemnat structura ecleziastică în luarea deciziilor, care la prima vedere nu ar fi avut nimic cu evoluția moral-spirituală și religioasă a comunităților germane.

Cel de al doilea pilon despre care am amintit este educația. Nu în zadar, A.Klaus arată că educația morală și spirituală trebuie să meargă la același nivel cu bunăstarea materială a oricărui popor; aici fiind unica soluție ca binele să fie trainic. Potrivit lui Klaus, acesta era conceptul de care se conducea Aleksandru I cu referire la întemeierea coloniilor germane din Basarabia [1, p.133]. Nu știm cu siguranță cât de adevărată este afirmația de mai sus și dacă țarul într-adevăr urmărea un asemenea scop. Cert este că școala populară germană, apărută datorită reformei și necesității de a cunoaște religia, întrunea două începuturi, și anume: cel ortodox – protestant și cel instructiv-educativ. În colonii, totul se complica și mai mult din cauza temerii pe care o aveau preoții față de un element de intervenție al administrației țariste – de rusificare¹, ceea ce îi făcea și mai conservatori și în același timp îi obliga tot mai mult să se orienteze spre tradiția și obiceiul național.

Potrivit aprecierii contemporanilor, specificul coloniilor protestante și menonite rezidă, în primul rând, în construcția școlii în care efectua educația klusterul (paraclesierul) sau chiar scribul secretar, iar după aceasta era prevăzută construcția lăcașului de cult ridicat după ce se mai strâng fonduri, spre deosebire de coloniile catolice, unde, în primul rând, se porcede la construcția bisericii și aducerea preotului². Putem considera asemenea constatări adevărate, deoarece practic în fiecare colonie germană, pe lângă biserică sau casa de rugăciuni, exista și o școală. Totodată, constatarea este confirmată și de cercetările întreprinse de V.Chirtoagă, care arată că, din cele 42 de școli germane care existau către anul 1880 în județul Ackerman, 16 au fost construite în primul sfert al secolului al XIX-lea [2]. Iar din punct de vedere numeric, în 1868 în școlile germane învățau 3 173 de băieți și 3 011 fete, numărul total al populației fiind de 30 500 (15 500 de bărbați și 15 000 de femei); pentru comparație: în coloniile bulgare erau 2 460 de băieți și 102 fete, dintr-un număr total al populației de 64 000 (34 000 de bărbați și 30 000 de femei) [3, p.139-142].

Dar aici din nou trebuie să remarcăm că, deși inițial, după cum arată mărturiile, apare școala și apoi biserica, totuși școala se afla sub tutela bisericii, rolul de bază în realizarea procesului instructiv revenind preoților, a căror activitate era supravegheată de comunitatea germană. Conform decretului din 25 octombrie 1819, conținutul și desfășurarea activității școlare se puneau pe umerii preoților din colonii, cu atât mai mult cu cât în funcția de profesor era numit, de regulă, klusterul sau cantorul bisericii, care se supunea direct preotului parohial. Accentul se punea în primul rând pe studierea sistematică a religiei. Istoriile și maximele biblice, catehismul și cântecele cu caracter religios constituiau subiectele de bază ale școlii inițiale, la care se adăuga silabisirea. Scrisul și aritmetica erau învățate ca discipline secundare. Activitatea școlilor era supravegheată de către preotul parohiei, care în decurs de un an vizita școala și se implica în examinarea elevilor. La sfârșitul fiecărui an elevii susțineau un examen general, la care erau invitați învățătorii din comunele parohiei [4, p.176].

Datorită structurii pe care o avea sistemul religios protestant, unde confirmațiunea sau confirmația constituia unul dintre principalele elemente ale vieții religioase în special și ale vieții în general, școala nici nu ar fi putut fi neglijată. Din aceste considerente, până la 1891, germanii basarabeni au avut numai școli pe lângă biserici, cu învățătorii remunerați de către enoriași. Un învățător avea până la 300 de elevi, iar după 1858 – până la 165. După o lege din 1839, școala era obligatorie pentru toți copiii cu vârsta între 7 și 15 ani, după care urmau alți trei ani de „kinderlehre” (ore de clasă organizate la sfârșitul săptămânii, chiar și duminicile, în afara serviciului religios). În aceste condiții, copilul își forma nu doar o instruire, ci și o deprindere a continuității în toate îndeletnicirile sale, o disciplină severă și proprie tradițiilor sociale germane, unde este evident că Biserica Protestantă juca un prim rol. Primii învățătorii au fost coloniștii cu o oarecare școală, care

¹ Cu toate măsurile luate, rezultatele nu au fost întocmai cele așteptate, deși o anumită mișcare în acest sens poate fi observată. Conform datelor din 1897, în Imperiul Rus circa 24,5% din populația germană cunoștea limba rusă (27,5% bărbați și 21,6% femei), pentru toată populația nerusofonă această cotă constituind 15,75%. Dacă ne referim la Basarabia, atunci aici dispunem de următoarele date: în general, cunoscători de limbă rusă în coloniile germane – 20,8% (23,5% bărbați și 18,0% femei); respectiv în orașe 45,8% (46,1% și 45,3%), în sate 19,9% (22,4% și 17,3%). Sub aspectul categoriilor de vârstă, la populația rurală procentajul era următorul 1–9 ani 6,3% (6,7% și 5,9%); 10–19 ani 44,5% (44,4% și 44,5%); 20–29 ani 26,3% (32,3% și 20,8%); 30–39 ani 20,4% (27,5% și 13%); 40–49 ani 12,4% (17,6% și 6,9%); 50–59 ani 8,7% (11,4% și 6,0%); 60 și mai mult 8,0% (10,4% și 5,8%) (datele sunt prezentate în: Дизендорф В. Статус российских немцев – колонистов и языковой барьер между ними и их соседями, p.17. pe <http://wolgadeutsche.ru/Kolonialstatus.pdf>). La începutul următorului secol, conform datelor indicate de către inspectorul școlar Samoțvetov, în luna decembrie 1914 în școlile germane din Basarabia, care erau 20 la număr, își desfășurau activitatea 54 de pedagogi, dintre care doar 7 de origine rusă. La acele 20 de școli s-a constatat că predarea limbii ruse este insuficientă, iar elevii înțeleg cu greu sau nu înțeleg deloc limba rusă (coloniile Berezina, Gnadenfeld, Cleastitz, Leipzig). Probabil, din aceste considerente, la care se adaugă și declanșarea celei dintâi conflagrații mondiale, în conformitate cu hotărârea Direcției învățământului din regiunea Odesa de la 25 iunie 1915, la 1 iulie 1915 școlile parohiale germane au fost închise. Astfel că la 1 octombrie 1915 nu mai funcționa niciuna. (A se vedea: Neamțu A. *Considerații asupra învățământului primar din coloniile germane de pe teritoriul Basarabiei (1812 - 1914)*. În: Revista de Istorie a Moldovei, 1997, nr.1-2).

² În acest caz este vorba despre Iohan Gheorg Kurtz, care își împărtășea părerea la 1857, fiind citat de același A.Klaus.

aveau sus-numitele funcții în structura religioasă a coloniei, apoi, până la 1844, au fost aduse din Germania cadre specializate. În acest an, datorită capitalului testamentar al unui pietist din Württemberg, s-a putut deschide „Werner-Shule” din Sărata, prima Școală Normală germană din sudul Rusiei [5, p.20], care urma să instruiască propriile cadre.

Și aici instituția bisericii era implicată direct. Conform cerințelor, profesorul din colonii era ales în fața adunării sinodale și trebuia să demonstreze următoarele capacități: 1. Să citească pe înțeles și cu intonație în limba germană; 2. Să cunoască detaliat istoria biblică și catehismul și să dispună de anumite predispoziții spre catehizare; 3. Să știe cântarea corală și, dacă este posibil, cântarea la organ; 4. Să scrie curat și corect, fără de erori grave în limba germană și 5. Să cunoască patru operațiuni aritmetice, inclusiv împărțirea [6, p.240].

Totodată, activitatea profesorilor era mereu supravegheată de comunitățile germane care-i salarizau, reușind astfel să le stăvilească orice inițiativă. Bunăoară, la propunerea pastorilor de a introduce, în anul 1875, în școlile germane o nouă carte de citire, cu titlul *Prietenul adolescentului*, aprobată de Comitetul de protejare și Consistoriul de la Sankt Petersburg, o parte din comunitățile germane nu doar că au refuzat să procure cartea, dar le-au și interzis copiilor s-o citească, chiar dacă ar fi avut-o. Comunitățile (Cleștiț, Berezina) s-au opus utilizării cărții și au optat doar pentru Abecedar, Biblie, carte de muzică și Catehism. În concepția multor coloniști germani, școala avea nevoie doar de Biblie, care trebuia să fie cartea de căpătâi atât pentru generațiile prezente, cât și pentru cele viitoare.

După absolvirea școlii primare, elevii erau admiși la confirmare și își petreceau amiezile de duminică la catehism. În decurs de o săptămână ei trebuiau să poată citi bine un capitol din Testament. De asemenea, absolvenții trebuiau să poată scrie o pagină din text pe o tablă de ardezie, apoi în caiet.

Conform statutului Bisericii evanghelic-luterane, adoptat la 28 decembrie 1832, ceremoniile de confirmare încadrau toți copiii de ambele sexe de la 15 la 18 ani.

Comitetul de protejare a elaborat regulile frecventării obligatorii, care au fost trimise primarilor. Absența de la școală și de la catehism era pedepsită. Dacă părinții nu puteau să plătească amenda în bani (3 copeici pentru o lipsă la școală, 5 pentru lipsa la catehism), trebuiau să efectueze lucru de clacă [4, p.176].

În sfârșit, cel de al treilea pilon al autoconservării populației germane din colonii a fost biserica propriu-zisă, care spunea un cuvânt greu și în procesul educațional. Conform opiniilor unor cercetători, o parte din intelectualitatea rusă și filosofi timpului vedeau în luteranism și în instituția bisericii lui o metodă de auto-desăvârșire și educare a societății ruse [7, p.212].

Se știe că încă în 1775, Ecaterina a II-a a decretat legea prin care în toate guberniile Imperiului Rus se deschideau consistorii protestante. Nu cunoaștem însă care sunt cauzele concrete, dar această lege nu a mai fost aplicată nici în perioada împărătesei reformatoare și nici a predecesorilor imediați ai acesteia. Abia prin Regulamentul Bisericii evanghelic-luterane din Rusia [8, vol.7, p.956-1021], parafat de către Nicolai I, și prin Mandatul aprobat de Alțeta sa imperială pentru clerul și conducerea Bisericii evanghelic-luterane din Rusia [8, vol.7, p.1022-1039], acest cult a devenit unul cu adevărat de stat, bazat pe anumite norme juridice, apropiindu-și astfel poziția sa legală de cea a Bisericii Ortodoxe Ruse.

De fapt, actele normative amintite au și constituit pe tot parcursul perioadei cercetate baza pe care și-a desfășurat activitatea Biserica evanghelic-luterană din Imperiul Rus, Regulamentul, cu micile adaosuri survenite pe parcursul anilor, fiind inclus și în Codul de legi al Imperiului Rus din 1857 [9]. În baza acestui Regulament, instituția bisericii își putea permite intervenția pe orice segment al vieții sociale și la orice nivel, devenind unul dintre instrumentele reglatoare ale vieții comunitare a obștilor etnicilor germani. În primul rând, biserica, dar și persoana preotului, reprezenta un reglator al vieții familiale. Astfel, era considerată legală doar căsătoria oficiată de către biserică. Pentru încheierea căsătoriei era nevoie de acordul mirelui și al miresei, acordul părinților, acordul supraveghetorului coloniilor și al Biroului coloniei. Vârsta de căsătorie constituia un timp 15 ani pentru bărbați și 12 pentru femei, iar din 1830 s-a stabilit la 18 ani pentru partea masculină și 16 pentru cea feminină, ceea ce nu a fost respectat tot timpul în coloniile germane. Pentru încheierea căsătoriei era nevoie obligatoriu de confirmare și împărtășania cu sfintele taine, ceea ce, evident, nu putea avea loc fără de implicarea instituției ecleziastice. Începând cu anii '30 ai veacului al XIX-lea, preoților li se cerea să nu officieze căsătoria înainte ca să se susțină un examen privind cunoașterea catehismului, a rugăciunilor și Evangheliei [9].

Căsătoria nu se permitea soților divorțați, celor cărora prin judecată li se interzicea căsătoria sau cu bolnavi psihic. O altă latură ce se reglementa prin aceste legi era legată de permisiunea căsătoriilor cu reprezentanții altor confesiuni creștine. Ulterior, luteranilor li s-au interzis căsătoriile cu musulmani sau mozaici, dacă cei din urmă nu depuneau un acord prin care se obligau să boteze și să crească copiii în credința protestantă [9, §76, p.210].

Totuși, conflicte legate de căsătoria între două persoane reprezentante a două curente creștine au continuat să existe. Un exemplu în acest sens este cazul colonistului Samuil Meske din Artizul Vechi, care cerea permisiunea de a se căsători cu o fată Sofia, dar arată că preotul catolic refuză să-i cunune. Din acest considerent este inițiată o corespondență cu vizitatorul, pastorul Musnițkii, preotul evanghelic-luteran din Odesa, Fletnizer, despre refuzul pastorului catolic Gartz de a-i cununa pe evanghelic-luteranul S. Meske, care locuiește în Odesa, cu colonista de religie romano-catolică S.Lefrank, din colonia Schpeier, care și-au declarat dorința de a educa copiii în religia evanghelică. Cazul este discutat pe parcursul unui an, partea evanghelic-luterană primind în cele din urmă câștig de cauză [10, vol.6, p.155].

Căsătoria este dezlegată conform dogmei creștine doar odată cu moartea omului. Totuși, ea putea fi anulată în cazul cultului evanghelic-luteran, care se baza pe un fragment din Evanghelia de la Marcu, unde la întrebarea „Este permis oare divorțul dintre soț și soție?” răspunsul era „Moise a permis să se scrie scrisoare de divorț și divorțul”. În cazul respectiv, desfacerea căsătoriilor era permisă în cazul: lipsei unuia dintre soți pe parcursul a mai bine de cinci ani; boalei incurabile a unuia dintre soți; beției, insultelor, bățăilor sau comportamentului indecent al uneia din părți; săvârșirii unei crime grave de către unul dintre soți [7, p.217].

Trebuie însă să menționăm că practica divorțurilor în coloniile germane, chiar dacă exista, totuși purta un caracter sporadic, deoarece în 1836, conform datelor existente, au fost înregistrate doar patru cazuri de divorț [10, vol.5, p.30-31].

Este evident că erau categoric interzise cazurile de poligamie, iar infidelitatea era aspru pedepsită. Astfel, conform instrucțiunilor emise de către superintendentul consistoriului evanghelic-luteran Fessler, încă la 4 februarie 1821, pentru a curma astfel de nelegitimități urmau să fie pedepsite ambele părți, fiind impuse, în primul rând, pocăinței bisericești. Procedul, conform aceleiași instrucțiuni, se desfășura într-o anumită ordine, vinovatul adus în ziua pocăinței la biserică urmând să stea tot serviciul divin într-un loc special, vopsit în culoare neagră. Pastorul se adresa către cel care păcătuisese și către toată comunitatea cu o predică despre faptele păcătoșilor. După rugăciune, el anunța despre îndepărtarea păcătosului de la împărtășanie atâta timp cât acesta nu va arăta semne adevărate de remușcări de conștiință. Peste câteva săptămâni cel care păcătuisese era adus din nou la biserică, pastorul readucând aminte comunității despre păcatul săvârșit, primul fiind nevoit să mărturisească pocăința și spovedania publică [7, p.217]³.

Instituția bisericii și preoțimii înainta cerințe de respectare a moralității nu doar în cadrul familiei, ci și pentru întreaga viață a comunității constituită din enoriașii săi. Dacă un colonist german săvârșea o fărâdelege de ordin minor sau o faptă ieșită din comun, acest lucru cădea sub incidența, în primul rând, a preotului, care, împreună cu Biroul de tutelă sau supraveghetorul coloniei, investigau încălcările. Slujitorul cultului era cel care aducea la cunoștință toate faptele de nesupunere, ale vieții în desfrâu ș.a. Și în aceste cazuri cei acuzați de un asemenea comportament erau judecați. Comunitatea coloniei, în frunte cu preotul și supraveghetorul de colonii, putea să delibereze asupra pedepsei executate după ce hotărârea era adusă la cunoștința Biroului coloniilor. Pedepsele puteau varia, de la impunerea de epitimie la muncă în folosul comunității și până la excluderea persoanei din comunitate. Un astfel de caz, de exemplu, are loc în 1840 când a fost prezentat raportul cu privire la exilarea peste hotare a colonistului din Cleastitz, Carl Schwartz. Din cauza comportamentului său necorespunzător, el este amintit în corespondența cu Comitetul de tutelă, discutându-se despre exilarea pentru furt a lui și a familiei sale și despre hotărârea comunității coloniei Cleastitz care nu mai permitea sus-numitului să locuiască în comunitate [10, vol.6, p.67], sau cazul din 1844, când comunitatea din Tarutino l-a alungat pe colonistul Carl Vonenberg pentru faptul că ducea un trai indecent [10, vo.7, p.184].

Este evident că atunci când infracțiunile aveau un caracter grav, jurisdicția bisericii era limitată, cauza fiind transmisă instanțelor judecătorești laice sau altor organe administrative ale statului; oricum, conlucrarea dintre cele două componente, cel ecleziastic și cel bisericesc, era foarte strânsă [9].

Pentru a vedea rolul Bisericii evanghelic-luterane și a sesiza importanța ei și pentru comunitățile germane din Basarabia, ne vom referi la un caz concret, dar în același timp și deosebit, deoarece respectiva comunitate nu era o colonie (în acest sens ne referim la comunitatea din Chișinău).

Nu există o dată fixă când societatea luterană din centrul administrativ al Basarabiei ar fi fost înregistrată de către autoritățile țariste. Cert este însă că deja în deceniul trei această comunitate exista, fiind condusă de

³ Cu toată asprimea pedepsei pentru cazurile de infidelitate și în pofida străduințelor atât din partea bisericii, cât și a organelor de stat, factorul uman totuși în unele cazuri prelua, precum se întâmplă în 1827, când este prezentat raportul Judecătoriei penale a Basarabiei privind delegarea unui membru în anchetarea dosarului colonistului Ergher și a colonistei Anna Maria judecați pentru curvie și naștere de copil nelegitim, sau în 1843, când colonistul din Gofnungstal Gheorg Volighemut recunoștea săvârșirea adulterului cu colonista din Gliucstal – fata Barbara [10, vol.2, p.165; vol.7, p.55].

către un sfat de înaintași în frunte cu un staroste, fapt confirmat de corespondența timpului. În primul rând, conducerea comunității a fost nevoită să rezolve problemele legate de oficierea cultului acestei confesiuni, deci de o evoluție normală a vieții spirituale reprezentată prin principala instituție, adică de Biserică.

De fapt, în prima jumătate a secolului al XIX-lea societatea evanghelic-luterană din Chișinău a fost preocupată de organizarea vieții spiritual-religioase. Și în acest sens se poate observa faptul că comunitatea s-a concentrat efectiv asupra construcției bisericii și a școlii, asupra amenajării cimitirului, constituirii unei societăți de binefacere, de asemenea pe principii religioase. Toate eforturile s-au soldat cu faptul că deja către mijlocul secolului al XIX-lea comunitatea luterană de la Chișinău avea toate atributele necesare (în primul rând, cele religioase și educaționale) pentru o comunitate de cult, structurile sale fiind constituite cel mai rapid dintre alte minorități religioase existente în Basarabia [11].

Deci, pornind de la general spre particular și bazându-ne pe sursele documentare și analiza istoriografiei, putem formula o serie de concluzii. În primul rând trebuie să atragem atenția asupra faptului că dat fiind structura etno-confesională a comunităților germane, instituția Bisericii Luterane, precum și rolul acordat religiei, aceasta practic nu putea lipsi din viața populației germane. Mai mult, datorită cadrului legislativ care a fost creat în Imperiul Rus pentru evoluția comunităților germane, Biserica s-a încadrat și în ceea ce a însemnat latura administrativă (chiar și în cazul când ar fi fost posibilă doar o implicație laică) și cea educațională, ea de fapt constituind axa în jurul căreia a evoluat acest segment și, bineînțeles, punctul de pornire în dezvoltarea moral-culturală a comunităților germane.

Informația documentară prezentată mai sus ne permite să constatăm că activitatea de bază a comunității evanghelic-luterane din Chișinău a fost îndreptată spre organizarea vieții spirituale, situație normală dacă se ia în considerare faptul că această comunitate apare în deceniile doi – trei ale veacului XIX. În acest sens, în primul rând au fost înaintate demersurile necesare și a fost construită biserică luterană care a fost sfințită în vara anului 1834. În paralel, societatea luterană a obținut și un alt obiect indispensabil pentru oficierea cultului religios, și anume: cimitirul, spațiul destinat pentru acesta fiind dat în supravegherea comunității în anul 1835.

Tot societatea evanghelic-luterană a fost cea care a inițiat colectarea de fonduri și a efectuat reparația bisericii care, din cauza anumitor scăpări în planul construcției, a început să se defecteze chiar în anul următor după ce a fost sfințită.

De fapt, și ceea ce a însemnat sistemul educațional, organizarea diferitelor organisme cu scop caritabil, precum și asistența medicală – toate au evoluat și s-au dezvoltat sub auspiciile instituției bisericii, care astfel devenea și era unul dintre principalele focare ale vieții comunitare a obștilor germane.

Referințe:

1. КЛАУС, А. *Наши колонии. Опыт и материалы по истории и статистике иностранной колонизации России*. Выпуск 1. Санкт-Петербург: Типография В.В. Нусвальта, 1869.
2. CHIRTOAGĂ, V. Învățământul în colonia germană Artiz în sec. XIX – începutul sec.XX. În: *Tyrageia*, 2003, nr.XII.
3. NEAMȚU, A. Considerații asupra învățământului primar din coloniile germane de pe teritoriul Basarabiei (1812 - 1914). În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 1997, nr.1-2, p.50; CHIRTOAGĂ, V. Învățământul secundar în coloniile germane din Basarabia. În: *Tyrageia*, XIII, 2004.
4. CHIRTOAGĂ, V. Învățământul în colonia germană Artiz în sec. XIX – începutul sec. XX. În: *Tyrageia*, 2003, nr.XII.
5. FASSEL, L. O istorie de 126 de ani: germanii din Basarabia. În: *Patrimoniul*, 1991, nr.3.
6. КЛАУС, А. Духовенство и школы в наших немецких колониях. В: *Вестник Европы*, т.1, 1869, с.138-174; т.2.
7. ЛИЦЕНБЕРГЕР, О.А. Проблеммы нравственности в деятельности Лютеранской и Католической церкви. В: *Ключевые проблемы истории российских немцев. Материалы X-й Международной научной конференции Международной ассоциации исследователей истории и культуры российских немцев, Москва, 18-21 ноября 2003 г.* Москва: «МСНК-пресс», 2004.
8. *Полное собрание законов Российской империи, повелением Государя Императора Николая Павловича составлена*. Санкт-Петербург. Печатано в Типографии второго Отделения Собственной его Императорского Величества Канцелярии, Собрание 2.
9. *Свод Законов Российской империи, повелением Государя Императора Николая Первого составленный, издание 1857 года, том одиннадцатый, Уставы духовных дел иностранных исповеданий*. Санкт-Петербург: Печатано в Типографии второго Отделения Собственной его Императорского Величества Канцелярии, 1857.
10. *Попечительный комитет об иностранных поселенцах Южного края России. 1799-1876 гг. Аннотированная опись дел 1799-1818*, т.1 / Под ред. О.В. Коновалова. Одесса, 1998.
11. GUMENAI, I. Unele considerații privind construcția bisericii evanghelic-luterane din Chișinău. În: *In Honorem Pavel Cocârlă*. Chișinău, 2006.

Prezentat la 02.04.2017